

УДК 347.451

Пожоджук Роман Васильович,

молодший науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-СПОЖИВАЧА ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

Постановка проблеми. Вектор розвитку законодавства про електроенергетику спрямований на демонополізацію та лібералізацію ринку електричної енергії, відповідно до стандартів Європейського Союзу. У цьому контексті виникає необхідність визначити правовий статус такого суб'єкта електроенергетики як фізична особа-споживач. Проте, попри лібералізацію регулювання в сфері електроенергетики, захист прав споживачів повинен бути пріоритетним, тому необхідно знайти «золоту середину» між договірним регулювання постачання електричної енергії та адміністративним елементом, який буде відображати певне імперативне начало, яке буде захищати фізичну особу-споживача, як більш слабку сторону таких відносин.

Метою статті є вирішення проблемних питань визначення правового статусу фізичної особи-споживача електричної енергії крізь призму аналізу чинного законодавства та доктрини у сфері захисту прав споживачів та сфері електроенергетики.

Стан дослідження теми. Теоретичну основу статті складають, насамперед, праці вчених України та зарубіжжя, зокрема таких як, О.Ю. Битяк, Ю.В. Білоусов, М.І. Брагінський, С.Я. Вавженчук, В.В. Вірянський, В.М. Гордон, О.А. Городов, М.М. Гудима, О.Ю. Єгоричева, Е.Жане, О.С. Іюффе, І.О. Лук'янцева, В.В. Луць, С.В. Матіяшук, В.П. Мозолін, Р.Ю. Молчанов, С.С. Немченко, О.А. Ніколіна, Е.Б. Огіренко, Г.А. Осетинська, К.Л. Осіпчук, С.А. Свірков, Е.А. Трещева, О.Ю. Черняк тощо. Проте, попри окремі дослідження вказаної проблематики, окремі аспекти залишаються недослідженими.

Виклад основного матеріалу. Правовою формою, що опосередковує процеси споживання електричної енергії фізичною особою виступає договір постачання електричної енергії споживача.

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (далі – ЦК України), передбачає такого суб'єкта договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, споживач (абонент), проте не надає його законодавчого визначення. Законом України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24.10.2013 р. № 663-VII (далі – Закон про ринок енергетики) встановлено, що купівля-продаж електричної енергії фізичною особою-споживачем здійснюється на роздрібному ринку електричної енергії. Цим законом передбачено роздрібний ринок електричної енергії – система відносин, які виникають між електропостачальником та споживачем електричної енергії, а також електророзподільним підприємством у процесі постачання електричної енергії. Отже, цим актом передбачено наявність такого учасника договору постачання електричної енергії як споживач. Для повного та всебічного висвітлення його правового статусу необхідно для початку розглянути поняття «споживача» як на законодавчому, так і на доктринальному рівнях.

Згідно Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-XII (далі – Закон «Про ЗПС») споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Тобто законодавець чітко визначив, що споживачем, у розумінні споживачого законодавства, може бути виключно фізична особа.

Споживачем в економічному розумінні визнається особа, або організація, що споживає продукти будь-якого виробництва, будь-якої діяльності

[1, с. 308]. У свою чергу Хартія захисту споживачів вказує, що споживачем є фізична або юридична особа, яка користується товарами, або послугами в особистих цілях [2]. У цьому контексті варто відмітити думку Ю.В. Білоусова та О.Ю. Черняк, які здійснивши аналіз стандартів Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів, зазначають, що дефініція «споживач» не має єдиного формулювання. Проте можна відзначити такі спільні ознаки цього поняття: а) суб'єктом є фізична особа, яка укладає договір, як правило, не у комерційних та професійних цілях (виключенням є відносини з надання туристичних послуг у бізнес-турі); б) суб'єктом є особа, яка безпосередньо споживає продукт, що займає кінцеву сходинку в економічному процесі [3, с. 11]. Аналізуючи законодавство про захист прав споживачів США, Франції та Великобританії, вказані автори доходять до висновку, що в зарубіжному законодавстві йдеться про фізичних осіб-споживачів [3, с. 13]

Окремі вчені вказують, що визначення законом споживача тільки як громадянина видається не зовсім прийнятним у контексті Господарського кодексу України, бо зникають споживачі-юридичні особи [4, с. 48]. Таке міркування видається не досить коректним враховуючи те, що поняття «споживач» має широке та вузьке розуміння. Поняття «споживач» у вузькому розумінні розкриває особливий правовий статус останнього, крізь призму фізичної особи, що проявляється у спеціальному захисті та додаткових гарантіях наданих та забезпечених державою. У свою чергу, поняття «споживач» у широкому розумінні, розкривається крізь призму і фізичної особи, і юридичної особи, як суб'єктів, що споживають певні блага, та на яких не поширюється спеціальне регулювання передбачене законодавством про захист прав споживачів.

Е.Г. Корнілов зазначає, що доцільно внести зміни у поняття «споживач», включивши до нього крім фізичної, ще й юридичну особу, обмеживши межі застосування норм Закону про захист прав споживачів до останньої сферою особистого споживання [5, с. 71]. У свою чергу І.В. Кірюшина зазначає, що лише певна категорія юридичних осіб може отримати правовий захист згідно споживчого законодавства. Тобто йдеться про такі юридичні особи, які придбавають продукцію для побутових потреб своїх працівників (трудового колективу), або про такі «організовані групи споживачів», як споживчі кооперативи, товариства власників житла й подібні об'єднання громадян, що придбавають товари для реалізації своїх статутних завдань і не мають на меті отримання прибутку [6]. На нашу думку, таке твердження є передчасним та в певній мірі суперечливим, адже юридична особа придба-

ваючи продукцію для реалізації своїх статутних завдань, відображає забезпечення власної підприємницької чи іншої діяльності, що не пов'язана з особистим використанням чи споживанням, тому вона не може бути споживачем в розумінні споживчого законодавства. Такий критерій, як «для реалізації своїх статутних завдань», не може мати місце у споживчих відносинах так, як з положень законодавства випливає, що споживачем, в розумінні споживчого законодавства може бути тільки фізична особа, а тому придбавати продукцію для реалізації своїх статутних завдань, остання не може так, як у неї немає статутних завдань.

Існує думка вчених, що фізична особа-підприємець може набувати статусу споживача відповідно до споживчого законодавства. Такі вчені пропонують наступне визначення споживача – особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [3, с. 23]. Подібної думки притримується Г.А. Осетинська [7, с. 36] та Р.Ю. Молчанов [8]. Важко погодитися з вищенаведеними думками, враховуючи наступне. Фізична особа, яка набула статусу суб'єкта підприємництва та укладає договори щодо придбання товарів, отримання послуг, виконання робіт як підприємець, позбавляється додаткових гарантій та захисту відповідно до Закону «Про ЗПС». Реалізація фізичною особою-підприємцем, своїх прав у як підприємця позбавляє її можливості реалізувати права споживача як фізичної особи-споживача через те, що підприємець не реалізує відносини щодо задоволення своїх особистих потреб, а перш за все потреб суб'єкта підприємництва. У випадку, якщо стороною договору виступає фізична особа-підприємець, то вона здійснює діяльність щодо забезпечення підприємницької діяльності, тому на неї не може поширюватися законодавство про захист прав споживачів, але якщо така особа виступає стороною договору, як фізична особа без статусу підприємця, то на такі відносини поширюється споживче законодавство. Фізична особа-споживач придбаває товари, роботи чи послуги у споживчих цілях для задоволення особистих потреб. Таким чином, на фізичну особу-підприємця чи юридичну особу не можуть поширюватися норми споживчого законодавства враховуючи те, що придбання товарів, робіт чи послуг такими особами, буде спрямоване прямо чи опосередковано, для здійснення підприємницької діяльності. Тобто, якщо фізична особа-підприємець чи юридична особа припинить свою діяльність, відносини щодо споживання певних товарів припинять своє існування для цих осіб

проте для фізичної особи споживача такі відносини будуть існувати завжди. Таким чином, статус підприємця автоматично позбавляє фізичну особу захисту відповідно до споживчого законодавства тому, що споживче законодавство спрямовано на захист «фізичної особи», а не «правового статусу підприємця».

М.М. Гудима досить слушно зауважила, що споживач-юридична особа може користуватися всіма правовими способами захисту, передбаченими законодавством, як учасник цивільних відносин без правового статусу споживача. Цінність Закону «Про ЗПС» полягає в наділенні споживачів додатковим колом суб'єктивних прав, недоступних учасникам цивільних відносин, яких даний законодавчий акт споживачами не визнає [9, с. 18]. Отже, фізична особа-підприємець чи юридична особа, як учасник цивільних відносин є захищеними відповідно до законодавства та не потребують додаткових гарантій так, як відносини щодо здійснення підприємницької діяльності є діаметрально протилежними відносинам споживання.

Ми схилиємося до визначення «споживача», запропонованого Г. А. Осетинською: споживачем має вважатися фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати або замовити товари (роботи, послуги) для задоволення особистих, у тому числі сімейних, домашніх, культурно-побутових, фінансових та інших особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю [7, с. 34-35]. Таке визначення в повній мірі відображає характер споживчих правовідносин, а також чітко окреслює суб'єкта споживчих правовідносин, мету та мотив реалізації власного права та використання споживчого продукту.

Розглядаючи роз'яснення вищих судових органів варто відзначити Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» № 5 від 12.04.96, яка передбачає що споживачем, права якого захищаються на підставі Закону «Про ЗПС», є лише громадянин (фізична особа), котрий придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб. На відносини щодо виготовлення та продажу товарів, виконання робіт і надання послуг громадянином, який не є підприємцем, а також на випадки придбання товарів, користування послугами громадянином лише для підприємницької діяльності або підприємствами, установами, організаціями дія цього Закону не поширюється. Судовий захист прав споживачів здійснюється загальними судами за правилами цивільного судочинства в порядку позовного провадження за позовами фізичних

осіб – споживачів товарів, робіт і послуг [11]. Отже, судова практика та позиція суддів є одноставною, та такою що визнає споживачем виключно фізичну особу, а не юридичну особу чи фізичну особу зі статусом підприємця.

Надання законодавцем особливого правового статусу фізичній особі-споживачу пов'язане в першу чергу з тим, що останній є в економічному та юридичному розумінні більш слабкою стороною. У контексті постачання електричної енергії це проявляється в особливому способі укладення, зміни та розірвання договору постачання електричної енергії фізичній особі-споживачу.

Закон України «Про електроенергетику» від 16.10.1997 № 575 визначає споживачів енергії, як суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб, що використовують енергію для власних потреб на підставі договору про її продаж та купівлю. У свою чергу Закон про ринок енергетики визначає споживача електричної енергії – це суб'єкт господарювання або фізична особа, що використовує електричну енергію для власних потреб на підставі договору про постачання електричної енергії з електропостачальником або інших підставах, передбачених цим Законом.

Вітчизняний вчений С.Я. Вавженчук вказує, що до споживачів слід відносити фізичних або юридичних осіб будь-якої форми власності, що здійснюють споживання енергетичних ресурсів [13, с. 90]. У свою чергу І.О. Лук'янцева надає визначення поняттю абонент(споживач) – особа, яка купує енергопостачальній організації електричну та (або) теплову енергію, що подається по енергетичній мережі на його енергоприймаючий пристрій (пристрої) через приєднану мережу для власних побутових (або) виробничих потреб, авпередбачених законодавством та угодою сторін випадках такої передачі частини енергії, що купується субабоненту (субабонентам) [10, с. 71]. В.В. Вітрянський зазначив, що абонентами визнаються громадяни або організації, що використовують електричну або теплову енергію [12, с. 141]. Вказані автори розглядають споживача у широкому розумінні.

Фізичною особою-споживачем електричної енергії можна назвати виключно осіб, що споживають електричну енергію для особистого використання та задоволення власних потреб. Тобто таке споживання є характерною особливістю договору постачання електричної енергії, однією із сторін якого є фізична особа-споживач.

У Законі про ринок енергетики побутовий споживач електричної енергії (побутовий споживач) – фізична особа, яка використовує електричну енергію для забезпечення власних побутових потреб, що не включають професійну та комерцій-

5. Корнилов Э. Вопросы совершенствования законодательства о защите прав потребителей / Э. Корнилов // Хозяйство и право. – 1999. – № 4. – С. 67-72
6. Кирюшина И.В. Правовой статус потребителя и его реализация в гражданском праве : автор. дисс. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03 / И.В. Кирюшина. – Томск, 2004. – 24 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/>
7. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. А. Осетинська. – К., 2006. – 20 с.
8. Молчанов Р.Ю. Юрист. Квасіспоживач і квазіпозивач. Деякі міркування про проблеми захисту прав споживачів в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=197>
9. Гудима М.М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М.М. Гудима. – К., 2012. – 247 с.
10. Лукьянцева И.А. Договор энергоснабжения: теория, законодательство и правоприменительная практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / И.А. Лукьянцева. – Краснодар, 2009. – 212 с.
11. Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009–2012 рр.) Витяг від 01.02.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>
12. Брагинский М.И. В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – 780 с.
13. Вавженчук С. Я. Основні конструктивні елементи договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу / С. Я. Вавженчук // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2011. – № 2. – С. 90-93 .

Походжук Роман Васильович

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-СПОЖИВАЧА ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

В статті розглядаються проблемні питання та теоретичні підходи до визначення правового статусу фізичної особи-споживача електричної енергії через приєднану мережу. На основі проведеного дослідження пропонується внесення змін до законодавства України.

Ключові слова: споживач, фізична особа-споживач, побутовий споживач, побутові потреби, особисті потреби, суб'єкт електроенергетики.

Походжук Роман Васильевич

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА-ПОТРЕБИТЕЛЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ ЧЕРЕЗ ПРИСОЕДИНЕННУЮ СЕТЬ

В статье рассматриваются проблемные вопросы и теоретические подходы к определению правового статуса физического лица-потребителя электрической энергии через присоединенную сеть. На основе проведенного исследования предлагается внесение изменений в законодательство Украины.

Ключевые слова: потребитель, физическое лицо-потребитель, бытовой потребитель, бытовые нужды, личные потребности, субъект электроэнергетики.

Pozhodzhuk RomanVasylovych

PROBLEMS OF THE LEGAL STATUS OF INDIVIDUAL-CONSUMERS OF ELECTRICITY THROUGH THE CONNECTING NETWORK

The article considers the problematic issues and theoretical approaches to the determination of the legal status of an individual-consumer of electricity through the connected network. On the basis of the research proposed amendments to the legislation of Ukraine.

Keywords: consumer, an individual consumer, household consumer, household needs, personal needs, the subject of electricity.